

حفاظت از محیط زیست در نظام سیاست گذاری ملی و بین المللی

محمد رضا نوجوان

دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

جمال بیگی^۱

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۱

چکیده

امروزه محیط زیست و حفاظت از آن به ارزش اخلاقی و اجتماعی تبدیل شده است که حمایت قانونی از آن بسیار لازم به نظر می‌رسد. در کشور ما شمار قوانینی که در راستای حمایت از محیط زیست وضع گردیده است زیاد می‌باشد و این قوانین غالباً در بر گیرنده حمایت کیفری از محیط زیست می‌باشند اما متأسفانه در عمل رویه قضایی حمایت چندانی از محیط زیست نمی‌کند. در واقع سیاست کیفری ایران به عنوان بخشی از سیاست جنایی تنهایی قادر به رفع مشکلات زیست محیطی نمی‌باشد و باید همراه با اقدامات اداری و فرهنگی و اقتصادی باشد. تحولات اجتماعی و صنعتی در جوامع مختلف مباحث جدیدی را برانگیخته و حتی دسته جدیدی از جرایم را مطرح نموده است که در این راستا می‌توان از جرایم زیست محیطی به عنوان یکی از اشکال جدید بزهکاری یاد کرد. باید به جای تکیه بر قواعد حقوقی به ترویج قواعد اخلاقی مربوط به محیط زیست پرداخت، تصویب قوانین همیشه راه حل مشکل نیست؛ اما برای حفاظت از محیط زیست وجود قوانین و مقررات کارآمد می‌تواند مفید باشد. قوانین فراوانی به تصویب مقنن رسیده و اسناد متعدد بین المللی وجود دارد تا محیط زیست را از تخریب محافظت کند، اما برای تاثیر گذاری هر چه بیشتر کیفری می‌بایست جنبه‌های دیگر سیاست جنایی همچون سیاست جنایی مشارکتی و سیاست قضایی نیز در زمینه حفاظت از محیط زیست تقویت گردد.

کلیدواژگان: محیط زیست، سیاست گذاری ملی، اسناد بین المللی، سیاست جنایی.

^۱ - (نویسنده مسول): jamalbeigi@iau-maragheh.ac.ir

مقدمه

محیط زیست مرزی نمی‌شناسد که در آن محدود و محصور باشد، بحران‌های زیست محیطی در اغلب موارد دارای بعد جهانی بوده، می‌تواند از کشوری به کشور دیگر سرایت نماید و در ارتباط با همه بشریت می‌باشند؛ بنابراین نیازمند اتخاذ تدابیر مناسب هم در سطح ملی و هم در سطح بین‌المللی می‌باشد. منابعی همانند هوا و آب که دارای مرز نبوده و جزء مشترکات واقعی می‌باشند متعلق به همه بشریت بوده و همه کشورها می‌بایست در حفظ و نگهداری آن بکوشند؛ در همین راستا دولت‌ها درصدد دستیابی به راه‌کارهای حمایتی در صحنه بین‌المللی و داخلی می‌باشند. با در نظر گرفتن پدیده‌ای همچون نابودی جنگل‌ها، خشک شدن منابع آبی، اثرات گلخانه‌ای، نابودی لایه ازن و گسترش انواع آلودگی‌ها که مشکلات عظیمی را پدید آورده‌اند. می‌توان بیان داشت که مسئله محیط زیست خصوصاً هوا و آب، بنیادی‌ترین موضوع حیاتی موجودات می‌باشد و حفاظت از آنها یکی از مسائل اساسی برای جامعه بشری از گذشته بوده و در آینده نیز خواهد بود. در ابتدا قانون شکار و پس از آن قانون شکار و صید، سیر تدوین قوانین کیفری در ایران پس از آن شتاب بیشتری به خود گرفت و جرایم زیست محیطی به قوانین مجازات ایران نیز راه یافت. اما با وجود سابقه طولانی تدوین قوانین کیفری در ایران، این قوانین از کاستی‌ها و ضعف‌های بسیاری رنج می‌برد. این کاستی‌ها به خصوص زمانی بیشتر به چشم می‌خورد که قوانین ایران با برخی اسناد بین‌المللی یا کشورهای پیشرفته مقایسه گردد. به هر حال بررسی سیر تکامل سیاست‌گذاری‌های ملی و بین‌المللی به طور قطع می‌تواند نظام تقنینی، قضایی و اجرایی کشور را در جهت اتخاذ و اعمال سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب و کارآمد یاری نماید.

تصمیم‌گیری در خصوص ممنوعیت و جرم‌انگاری فعالیت‌های مضر برای محیط زیست به تمیم‌سازی در سطح کلان کشور و بر حسب مصلحت عمومی و به تشخیص نمایندگان مردم منوط خواهد شد. در بحث محیط زیست به عنوان ارزشی بی‌نهایت، باید تأکید کرد که امروزه اکثر کشورها اعم از کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌یافتگان به شناسایی محیط زیست به عنوان ارزشی در عرض سایر ارزش‌های فردی کرده‌اند که از قرن‌های پیش شایسته حمایت کیفری شناخته شده‌اند. در قوانین اساسی بسیاری از این کشورها دسترسی به محیط زیست سالم به عنوان یکی از ارزش‌های جسمی مورد شناسایی قرار گرفته است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در این خصوص صراحت دارد. اصل پنجاهم این قانون مقرر می‌کند که در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست با تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کنند، ممنوع است. نگاهی به اسناد بین‌المللی هنجاری نیز مؤید این دیدگاه است. اعلامیه‌های جهانی استکهلم سال ۱۹۷۲ و ریو سال ۱۹۹۲ در کنار شمار بسیار زیادی از کنوانسیون‌های بین‌المللی که به طور تخصصی برای حفاظت از بخش‌هایی از محیط زیست به تصویب رسیده‌اند، در شناسایی محیط زیست سالم به عنوان یک ارزش جسمی قاعده‌مند سهیم بوده‌اند.

ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر در این راستا تأکید می‌کند که هر کس حق دستیابی به سطحی از زندگی دارد که برای سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش عتاب‌ناک باشد. چنانچه گفته شد این رویکرد در اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ (اصل ۱) و با تفصیل بیشتری در اعلامیه ریو ۱۹۹۲ و در برخی از اسناد منطقه‌ای حقوق بشر همچون منشور

آفریقای حقوق بشر و مردم توسعه یافته است" همچنین دیوان اروپایی حقوق بشر در سطح منطقه ای بر پیوند اجتناب ناپذیر برخی از حقوق بنیاد بن بشری نظیر حق بر حیات و حق بر محیط زیست سالم تأکید کرده است. یکی از مهمترین فضاهای مورد رسیدگی در این دیوان قضیه کبوره و دیگران علیه دولت ایتالیا در سال ۱۹۹۸ است که در آن قربانیان انتشار گازهای رسمی کارخانه شیمیایی به نام Enichem agricoltura از دولت ایتالیا به دلیل نقض حقوق مندرج در ماده ۸ (حق بر حیات خصوصی و خانوادگی) و ماده ۲ (حق حیات) و ماده ۱۰ (حق بر دسترسی به اطلاعات) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به دیوان اروپایی شکایت کردند. در این قضیه دیوان با شناسایی ارتباط تنگاتنگ حقوق پیش گفته با حق بر دسترسی به محیط زیست سالم با احراز نقض ماده، ۸ بررسی نقض ماده ۲ کنوانسیون را ضروری ندانست.

حال با توجه به توضیحات پیش گفته باید عنوان کرد که سوال اصلی در رابطه با موضوع تحقیق وجود دارد که نگارندگان سعی به یافتن پاسخ آن ها در طول تحقیق دارند که به شرح ذیل می باشند: ۱- سیاست گذاری ملی ایران و بین المللی در راستای حفاظت از محیط زیست بر چه مبنایی است؟ کیفر گذاری، پیشگیری یا مختلط .

در این مقاله سیاست جنایی و نه فقط سیاست کیفری در ارتباط با جرایم زیست محیطی مورد بحث قرار خواهد گرفت. توضیح آنکه سیاست جنایی به معنای بررسی جامع راه های مقابله با جرایم زیست محیطی است که شامل مراحل جرم انگاری و وضع قوانین زیست محیطی تا مرحله تعیین مجازات و حتی پیشگیری از جرایم زیست محیطی را نیز در بر می گیرد. اما سیاست کیفری صرفاً منحصر به روش های مقابله با جرایم زیست محیطی از طریق مجازات و اجرای آن است. بنابر این مطالعه سیاست جنایی ایران در خصوص جرایم زیست محیطی جامع تر از بررسی سیاست کیفری در این خصوص می باشد. همچنین سعی شده به ابعاد مختلف سیاست جنایی از جمله سیاست جنایی تقنینی و مشارکتی در ارتباط با جرایم زیست محیطی پردازیم.

مبانی نظری

محیط زیست

در قوانین و مقررات داخلی اعم از قانون اساسی و قوانین مربوطه دیگر، تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است. لذا بعضی از صاحب نظران نسبت به اینکه بتوان تعریف جامع و حقوقی از محیط زیست ارائه داد، اظهار تردید نموده و بیان داشته اند که حقوق داخلی ایران در خصوص تعریف محیط زیست ساکت بوده و بیشتر محیط زیست را در رابطه با عناصر طبیعت منابع طبیعی، شهر و مناظر بکار برده اند و حقوق و تکالیف را حول این محورها بیان نموده اند (میرعظیم، ۱۳۷۵، ۳). برای مثال می توان به برخی از قوانین و مقررات موضوعه مانند قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، حفاظت و بهره برداری از جنگل ها و مراتع کشور، قانون شکار و صید، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و ... اشاره نمود. محیط زیست را می توان این گونه تعریف نمود: محیط زیست به تمام محیطی اطلاق می شود که انسان به طور مستقیم و غیر مستقیم به آن وابسته است و زندگی و فعالیت های او در ارتباط با آن قرار دارد. در نهایت باید عنوان کرد که اصطلاح محیط زیست گرچه در هیچ یک از کنوانسیونها، معاهدات و بیانیه های مهم بین المللی تعریف نشده، اما در یک نگاه کلی می توان گفت که محیط زیست به همه شرایط و عوامل فیزیکی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیبا شناختی اطلاق می شود، که اشیاء و اموال موجود در کره زمین در حیطه آن قرار دارد و بر

مطلوبیت و ارزش آن اموال و نیز کیفیت زندگی بشر اثرگذار است. پس هر چه که در اطراف ما است در محدوده معنی و مفهوم این اصطلاح قرار می‌گیرد.

لذا با توجه به مسائل پیش گفته، می‌توان عنوان کرد که تعریف اصطلاح محیط زیست که در ماده 48 قانون حفاظت از محیط زیست کشور هند آمده می‌تواند مبنای نظام حقوقی ما قرار گیرد: محیط زیست مجموعه‌ای است پیوسته از عوامل خارجی که رشد و حیات همه موجودات اعم از انسان‌ها، جانوران و گیاهان به آن وابسته است (فهیمی، ۱۳۸۷، ۱۱۰).

اکوسیستم

به معنی یک اجتماع بوم‌شناسی عناصر اجزای زنده و اجزای غیرزنده و تعامل آن‌ها با یکدیگر در محیط‌های تعریف شده است (gurevitch,2002:222).

سیاست جنایی

سیاست جنایی همان تدبیر و چاره‌اندیشی در رابطه با جرم است که به دو صورت کیفر و پیشگیری است. (مارتی، ۱۳۹۳، ۷-۹)، یا تعریف لازرژ که سیاست جنایی را در بردارنده مطالعه اقدام‌ها و تدبیرهایی می‌داند که دولت و جامعه مدنی به طور مستقل یا با مشارکت هم برای سرکوب پدیده مجرمانه، پیشگیری از آن و حمایت بزه‌دیدگان مستقیم و غیر مستقیم پیش‌بینی می‌کنند (رضوانی و علیزاده، ۱۳۹۲: ۱۲۶). در این مقاله به جهت اهمیت بیشتر سیاست جنایی تقنینی و مشارکتی فقط به آن‌ها پرداخته خواهد شد.

سیاست جنایی تقنینی

سیاست جنایی تقنینی که یکی از مصادیق سیاست جنایی است به معنای مجموع متون حقوقی اعم از کیفری و غیر کیفری در زمینه یک پدیده مجرمانه است که توسط قانونگذار تدوین می‌شود (انصاری، عطازاده، ۱۳۴۴، ۱۳۹۸) که بیانگر سیاست جنایی تقنینی آن کشور در رابطه با همان پدیده مجرمانه می‌باشد (علی؛ معظمی، ۱۳۹۶: ۱۸۷).

جنایی مشارکتی

بیانگر نقش و جایگاه مردم و نهادهای اجتماعی و غیردولتی در فرایند کیفری است. هدف اصلی سیاست جنایی مشارکتی پیشگیری از ارتکاب جرم یا کاهش آن از طریق فرهنگ‌سازی در رفتارهای اجتماعی و دخالت دادن مردم و نهادهای غیر دولتی در فرایند کیفری، پس از وقوع جرم است (شیعه علی و زارع، ۱۳۹۴: ۲۸۷).

اهمیت محیط زیست در نظام سیاست گذاری ملی

توجه به محیط زیست و حفاظت از آن به صورت ناکافی و بعضاً مبهم در حقوق موضوعه ایران به چشم می‌آید، که با ضعف‌هایی در قانون‌گذاری و مسائیل مبنایی همراه است که رفع آن‌ها نیاز به تلاش‌های فراوانی دارد. یکی از این موارد که باید به آن توجه کرد موضوع شناسی معضل محیط زیست است و دیگری ضعف‌های موجود در قانون موضوعه ایران از جمله عدم تناسب میان جرایم زیست‌محیطی و مجازات است که تجاوز و تخریب محیط زیست را هر روز بیشتر و ملموس‌تر می‌کند

تدوین قوانین جامع و کامل در حفاظت از تخریب

در این بین نظام حقوقی هر کشور بهترین نمایه وضعیت سیاست ورزی، سیاست سازی و سیاست گذاری در آن کشور است. سیاست گذاری عمومی نظام سیاسی هر کشور در ساحت نظام حقوقی آن کشور تبلور یافته و شاخصه ها و شاکله های مورد نظر نظام سیاسی و چارچوب های حقوقی لازم جهت هموار سازی امور عمومی به مدد سازوکارهای تعریف و تعبیه شده در بطن نظام حقوقی امکان پذیر خواهد بود.

نظام حقوقی ایران نیز در موارد مختلف و به اشکال گوناگون نسبت به موضوع محیط زیست موضع گیری کرده و عمدتاً با قانون گذاری در خصوص مسائل مربوط به آن، تدابیری را برای حل مشکلات و مدیریت بر محیط زیست پیش بینی کرده است.

در ایران مطابق ماده ۱۳ قانون حفاظت محیط زیست از جمله مهمترین وظایف سازمان محیط زیست، پیشگیری و ممانعت از هر نوع اقدام مخرب ویرم زنده تعادل محیط زیست می داند. اقدامات احتیاطی دولتها و ارگان ها می تواند نقش مهمی در پیشگیری از خسارات و آلودگی محیط زیستی داشته باشد. کنوانسیون حقوق دریاها اصل پیشگیری و اقدامات احتیاطی مبنی بر عدم آلودگی مد نظر قرار داده است. امروزه با رعایت دقیق استانداردهای ایمنی، دفن صحیح زباله ها و ضایعات صنعتی می توان گام های موثری در پیشگیری از آلودگی محیط زیست را برداشت (قاسم زاده، ۱۳۸۶، ۸). قوانین، آیین نامه ها و مصوبات فراوانی به تصویب مقنن رسیده است تا محیط زیست را از تخریب محافظت کند و اغلب این قوانین اقدام به جرم انگاری فعالیت های مخرب محیط زیست کرده اند که در نتیجه مفهومی به نام جرایم زیست محیطی به وجود آمده است.

در تعریف چنین جرایمی آورده اند که جرایمی هستند که باعث ورود آسیب و صدمه شدید به محیط زیست و به خطر افتادن جدی و سلامت بشر میشوند. اولین قوانین و مقررات مرتبط با این حوزه را مواد مربوط به صید و شکار در قانون مدنی، یعنی مواد ۱۷۹ و ۱۸۹ است؛ قانون شکار (مصوب ۱۳۳۵/۱۲/۴) و قانون شکار و صید (مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶) صرفاً درباره محیط زیست طبیعی بوده است؛ اما اولین قانون جامع که به طور نسبی در خصوص همه ابعاد محیط زیست به تصویب رسید و تغییر ساختار تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست را نیز در پی داشت، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در مورخ ۱۳۵۳/۳/۲۸ است که در تاریخ ۱۳۷۱/۰۸/۲۴ اصلاحیه خورده است.^۱ با دقت در نظام حقوقی ایران مشخص می شود که در این نظام، سیاست گذاری به شکل مقررات گذاری تلقی شده و تبلور یافته است؛ به شکلی که برنامه های توسعه که الگوی توسعه کشور و نقشه راه پیشرفت تلقی می شود، به شکل قانون برنامه توسعه شناخته می شود. سیاست های کلی نظام به عنوان سیاست های آتی نظام حقوقی و سیاسی ایران نیز بیشتر به کلی گویی پرداخته و نمی توان از دل آن سیاست اجرا محوری استخراج کرد. از همین رو به نظر آنچه

^۱ - مهمترین مواد این قانون ماده های ۹ و ۱۰ می باشد که به شرح ذیل است:

ماده ۹: اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط زیست را فراهم نماید ممنوع است. منظور از آلوده ساختن محیط زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که زیان آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد.

تبصره: استعمال سموم به منظور مبارزه با آفات نباتی و جانوران و حشرات موذی با رعایت قوانین و مقررات وزارت کشاورزی و منابع طبیعی مشمول این ماده نخواهد بود ولی در صورتیکه استفاده از سموم برای مقاصد بالا مغایر با بهسازی محیط زیست باشد سازمان ضرورت تجدید نظر در مقررات مربوط و جایگزینی مواد و طرق دیگری را برای دفع آفات توصیه خواهد نمود.

ماده ۱۰: مقررات جلوگیری از آلودگی یا تخریب محیط زیست و جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان آور به محیط زیست و همچنین ضوابط تعیین معیار و میزان آلودگی موضوع ماده ۹ این قانون و محدودیت و ممنوعیتهای مربوط به حفظ و بهبود و بهسازی محیط زیست به موجب آیین نامه هائی خواهد بود که به تصویب کمیسیون های کشاورزی و منابع طبیعی و عمران روستائی و بهداری و دادگستری برسد.

بیشتر در نظام حقوقی ایران در خصوص سیاست گذاری در حوزه محیط زیست مشهود است، ضعف تئوریک و عدم وجود اراده سیاسی در خصوص این حوزه باشد. علیرغم بعضی تک‌نگاری‌هایی که در برخی از اسناد حقوقی و قوانین با عنوان سیاست گذاری یا سیاست‌های کلی صورت گرفته است، در کل باید گفت در نظام حقوقی ایران، سیاست گذاری زیست محیطی (به معنای اصیل آن) تعریف و جانمایی نشده است. با این حال، تصمیم‌گیری در خصوص سیاست‌گذاری و یا سیاست‌ورزی نظام حقوقی ایران در خصوص محیط زیست، بستگی به دیدگاه مسئولین سیاسی کشور دارد (بابایی، ۱۳۹۴: ۴۰).

حمایت مالی از سرمایه‌گذاران پاک زیست محیطی

توسعه استفاده از انرژی‌های پاک که اصل ۴ اعلامیه ریو آن را جزء جدایی‌ناپذیر توسعه پایدار می‌داند راهکار بسیار موثری جهت جلوگیری از خسارات محیط زیستی است، چون علاوه بر عدم آلودگی محیط زیست در طبیعت نیز در حال تجدید هستند. در ایران شرایط لازم جهت تأمین مشوق‌های مالی از طریق تأسیس صندوق تجدیدپذیرها امکان‌پذیر بوده که این امر می‌تواند با اخذ عوارض برق سبز به مبلغ بسیار کم از محل افزایش قیمت پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضره در موارد اضطراری کویت (۱۹۷۸) که ایران نیز عضو این پروتکل هست ترتیبات مالی در نظر گرفته‌اند و اعلام می‌دارد لذا ضرورت دارد فضای سرمایه‌گذاری جهت توسعه بخش انرژی تجدیدپذیر را برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی ایجاد و تسهیل نمود.

در کنوانسیون تنوع زیستی ریودوژانیرو عنوان شد که با ایجاد منابع مالی جدید و اضافی و دسترسی مناسب به تکنولوژی‌های مربوط می‌توان تغییر قابل ملاحظه‌ای در توانایی جهان برای مقابله با فقدان تنوع زیستی ایجاد کرد و نیز با تأیید این نکته که برای رفع نیازهای کشورهای در حال توسعه، تمهید خاصی باید اندیشید که شامل ایجاد منابع مالی جدید و اضافی و دسترسی متناسب به تکنولوژی‌های مربوط می‌شود. با تأیید این نکته که حفظ تنوع زیستی مستلزم سرمایه‌گذاری‌های عمده می‌باشد و این سرمایه‌گذاری‌ها مزایای فراوان محیط زیستی، اقتصادی و اجتماعی در بر خواهد داشت.

سیاست کیفی ایران در قبال جرایم زیست محیطی

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

عنصر قانونی جرایم زیست محیطی در قانون مجازات اسلامی بشرح ذیل می‌باشد:

ماده ۸۵ این قانون مقرر می‌دارد: "هر گاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در تطبیق حکم بر مورد خاص، ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد در مورد ضرر مادی در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت، خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود و در موارد ضرر معنوی، چنان چه تقصیر یا اشتباه قاضی موجب هتک حیثیت از کسی گردد باید نسبت به اعاده حیثیت او اقدام شود." این ماده تبلوری از اصل یکصد و هفتاد و یکم قانون اساسی است. مهم‌ترین مواد قانونی مجازات اسلامی که در باب خسارات وارده به محیط زیست به نحو اعم مورد نظر قانون‌گذار بوده است، دو ماده ۶۸۸ و ۶۸۹ این قانون است.

ماده ۶۸۸ عنوان می‌کند: "هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیر بهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم‌کننده در

رودخانه ها، زباله در خیابان ها و کشتار غیر مجاز دام، استفاده غیر مجاز فاضلاب خام یا پساب تصفیه خانه های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می باشد و مرتکبین چنان چه طبق قوانین خاص، مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.

تبصره ۱: تشخیص این که اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می شود و نیز غیر مجاز بودن کشتار دام و دفع فضولات دامی و همچنین اعلام جرم مذکور، حسب مورد بر عهده وزارت بهداشت، در مان و آموزش پزشکی، سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان دام پزشکی خواهد بود.

تبصره ۲: منظور از آلودگی محیط زیست عبارت است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد تغییر دهد. ماده ۶۸۹ هم مقرر می دارد: در تمام موارد مذکور در این فصل، هر گاه حرق و تخریب و سایر اقدامات انجام شده منتهی به قتل یا نقص عضو یا جراحت و صدمه به انسانی شود، مرتکب علاوه بر مجازات های مذکور حسب مورد به قصاص و پرداخت دیه و در هر حال به تأدیه خسارات وارده نیز محکوم خواهد شد." در ادامه عنصر قانونی جرایم علیه محیط زیست که در قانون پراکنده هستند گردآوری شده و در ادامه به شکل ذیل خواهند آمد (عزیزی، ۱۳۹۴، صص ۵۰-۵۱).

قوانین خاص

حمایت از سلامت آب و جرم انگاری جرایم مربوطه

مقابله با جرایم آلوده کننده منابع آبی در کشور ما بسیار متنوع است. از جمله قوانین مرتبط می توان به موارد ذیل استناد کرد:

تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی و ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحی ۱۳۷۱/۸/۲۴).^۱

قانون توزیع عادلانه آب (مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶ و اصلاحی ۱۳۶۴/۸/۱۴)^۲

آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب (مصوب ۱۳۷۳/۳/۱۶)^۳

پاسخ های جزایی که به این جرایم در قوانین ما داده شده به شرح ذیل می باشد. جرم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست در قانون مجازات اسلامی آورده شده که مجازات آن بر اساس ماده ۱۷ قانون مذکور مشخص شده است.^۴

^۱ - بعد از جرم شناختن آلوده سازی محیط زیست در تعریف آب یکی از موارد آلوده ساختن محیط زیست را پخش یا آمیختن مواد خارجی به آن دانسته اند

^۲ - در ماده ۴۶ خود آلوده ساختن آب را ممنوع (جرم) دانسته و مسئولیت پیشگیری، ممانعت و جلوگیری از آلودگی منابع آب را به سازمان حفاظت محیط زیست محول نموده است تا سازمان آیین نامه ای را در این خصوص تنظیم و پس از تصویب هیأت وزیران به اجرا گذارد

^۳ - در ماده ۲ خود اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی آب را فراهم نماید ممنوع دانسته است. تمامی این قوانین و مقررات آلوده ساختن آب را صرف نظر از این که فاعل آن کیست جرم دانسته اند؛ زیرا کارخانجات و واحدهای صنعتی بزرگترین و خطرناک ترین آلوده سازان آب می باشند. تخلیه پساب یا فاضلاب صنایع بدون تصفیه با آبهای پذیرنده یا چاه های جاذب یکی از شایع ترین روش های آلودگی آب توسط واحدهای صنعتی می باشد که هنگام مطالعه پرونده های زیست محیطی صنایع مکرراً با آن مواجه می شویم. ماده ۱۴ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب اختصاصاً تخلیه و پخش فاضلاب با هر نوع ماده آلوده کننده از منابع متفرقه را به آبهای پذیرنده بیشتر از حد استاندارد ممنوع نموده است. مواد ۱۷ و ۱۸ این آیین نامه نیز رقیق کردن فاضلاب در مرحله تخلیه به عنوان تصفیه را ممنوع دانسته اند و آن را محدود به موارد خاص با تشخیص سازمان دانسته اند و مسئولین واحدهای صنعتی را از تصفیه مستقیم فاضلاب به آب های پذیرنده حتی در مواقع اضطراری بر حذر داشته اند و بر جرم بودن آن تأکید ورزیده اند.

^۴ - غیر از حبس و جزای نقدی می تواند تعطیل محل کسب، لغو پروانه، محرومیت از حقوق اجتماعی و اقامت در نقطه یا نقاط معین و یا ممانعت از اقامت در آن جا باشد و این کیفر در قبال تخلف از مقررات و نظامات حکومتی وضع شده است.

حمایت و حفاظت از محیط زیست باید قاطع و بدون فوت وقت باشد لذا بهتر است به جای واکنش کیفی از پاسخ کیفی بکار گرفته شود. برخی حقوقدانان معتقداند که چنین کاری به این معنی است که سیاست جنایی آن کشور هم در بحث پیشگیری و هم در بحث زمان بعد از وقوع جرم برنامه دارد و سعی م‌یکند که هم به مجرم پاسخ دهد با مجازات و هم افرادی مستعد به ارتکاب جرم را از انجام آن بهراساند و از این طریق نایل به پیشگیری شود.^۱

در راه مبارزه با جرایم محیطی مجازات های گوناگونی وجود دارد. اما در بین آن ها اعمال مجازات های مالی نسبت به مرتکبین جرایم محیطی تاثیر بیشتری دارد. از همین رو در ادامه به بررسی این مجازات ها خواهیم پرداخت.

الف) مجازات مالی

این نوع مجازات پرکاربرد ترین مجازات مورد استفاده توسط مقنن نسبت به جرایم محیطی زیستی می باشد که در قوانین متعدد بکار گرفته شده است.

از جمله قوانینی که این نوع مجازات را بکار گرفته اند می توان موارد ذیل را نام برد:

آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب در ماده ۲۲ عنوان می کند: کسانی که از دستورات این آیین نامه تخطی کرده و سبب ورود خسارت به محیط زیست شوند؛ با شکایت سازمان محیط زیست در سیستم قضایی با آن ها برخورد شده و مجازات می شوند.^۲

هر چند که با نگاهی به قانون مجازات اسلامی در می یابیم ماده ۶۸۸ نیز به جرم انگاری آلوده کنندگان محیط زیست پرداخته که با ماده قبل تعارض ندارد زیرا بنظر می رسد اگر شخص به موجب آیین نامه مذکور محاکمه نشود می توان وی را با توجه به این ماده مجازات کرد.^۳ البته یک مجازات نقدی دیگری نسبت به جرایم محیطی وجود دارد که در ماده ۴ آیین‌نامه اجرایی بند «ج» ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم آمده است.^۴ بر اساس آن کارخانجات و صنایع باید در مدت زمان مشخصی که سازمان تعیین کرده وظایف محوله را بدرستی انجام دهند و در صورت عدم انجام آن باید خسارت وارده را به صورت مالی جبران کنند.^۵

^۱ - میری دلماس مارتی، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه‌ی علی حسین نجفی ابرند آبادی (تهران): چاپ اول، انتشارات میزان، پاییز ۱۳۸۵، ص ۲۴.

^۲ - مقصود از پرداخت در این ماده، پرداخت جزای نقدی است و میزان آن در ماده ۱۳ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست تعیین شده است. کسانی که مقررات و ضوابط مذکور در آیین‌نامه‌های موضوع ماده ۱۰ (مقرراتی که مربوط جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست، جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیاد که به محیط‌زیست و ضوابط تعیین معیار میزان آلودگی است) تخلف نمایند حسب مورد که در این آیین‌نامه‌های مزبور تعیین خواهد شد به جزای نقدی از پانصد ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم خواهد شد. این ماده ما را با یکی از اساسی‌ترین ایرادات پاسخ‌های کیفی مالی نسبت به صنایع آلوده کننده محیط‌زیست مواجه می‌سازد و آن عدم هماهنگی میان جرم و مجازات واقع شده و پاسخ جزایی است. پرداخت مبلغ پنجاه یا پنج هزار تومان برای کارخانه‌ای که حیات آبریان را به خطر انداخته تنها درگیر ساختن بیهوده سازمان‌ها و کارگزاران حمایت و حفاظت محیط‌زیست است.

^۳ - البته، ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی راه گریزی برای عدم اعمال این پاسخ اندک ارائه می‌دهد و آلوده کنندگان محیط‌زیست را چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم می‌نماید. در عمل نیز، سازمان حفاظت محیط‌زیست در زمان اعلام جرم آلودگی آب و پس از احراز وقوع عمل مجرمانه، مسئول کارخانه یا واحد صنعتی را مستقیماً وفق ماده ۹۸۸ قانون مجازات اسلامی محکوم می‌نماید و به قوانین خاص که برای این نوع از آلودگی است به دلیل عدم صراحت و اعمال پاسخ کیفی کمتر مراجعه نمی‌نماید.

^۴ - مصوبه شماره ۵۹۵۸۱/ت/۲۳۸۰۶ مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۷ هیأت وزیران.

^۵ - میزان جریمه ماهانه آلودگی آب مطابق ماده ۵ همین آیین‌نامه احتساب می‌گردد. البته، پرداخت این جریمه نقدی تنها مد نظر نیست زیرا هدف اصلی ما کاهش و رفع کامل آلودگی است. بنابراین جریمه واحدهایی که علاوه بر پرداخت جریمه نسبت به کاهش آلودگی‌هایشان اقدام نکنند پس از گذشت هر سال با ضریب دو نسبت به سال قبل محاسبه می‌شود. (ماده ۱۱) این جریمه ثابت نیست و در صورت شدیدتر شدن آلودگی، سازمان می‌تواند جریمه ماهانه بعدی را مجدداً محاسبه و اعمال کند. (ماده ۱۲) احتساب جریمه طبق جداول مذکور در ماده ۵ و اعلامش به واحدهای آلاینده با سازمان است. ماده ۱۴) ماده ۱۴ هم چنین مقرر می‌دارد: چنانچه واحدی ظرف مدت ۱ ماه پس از ابلاغ جریمه از پرداخت آن خودداری کند؛ مطابق قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست با آن برخورد شود. همان‌گونه که قبلاً نیز اشاره کردیم؛ کسانی که از مقررات و ضوابط این آیین‌نامه‌ها تخلف کنند به جزای نقدی از پانصد ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم می‌شوند. (ماده ۱۳ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست) که البته این ماده به علت اعمال پاسخ جزایی کمتری نسبت به ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی علیرغم خاص بودن قانونش در حقیقت بلااثر مانده است.

ب) مجازات غیر مالی

۱. زندان و جزای نقدی

در برخی پرونده ها علاوه بر جزای نقدی، حبس نیز بر شخص حقوقی بار می شود. ماده ۱۲ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مورد تایید قرار گرفته است.^۱

۲. زندان

همانطور که در صفحه قبل گفته شد، در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی مجازات حبس برای جرایم زیست محیطی وضع شده است. البته کارکرد این ماده در مواقعی است که در دیگر قوانین مجازات شدیدتری مدنظر نباشد. اصولاً این دو نوع مجازات فقط نسبت به مسئولین امر و مالکین صناعی که جرایم زیست محیطی انجام میدهند قابلیت اعمال دارد و شخص حقوقی را راساً در شمول خود قرار نمی دهد.

صادر کردن اختاریه توسط سازمان محیط زیست

این نوع مجازات جز کاربردی ترین و پرستفاده ترین مجازات هایی است که نسبت اشخاص حقوقی آورده کننده محیط زیست بکار می رود که به نوعی جنبه پیشگیرانه دارند.

چون که وظیفه سازمان محیط زیست این است که از آلوده شدن و تخریب محیط زیست جلوگیری به عمل آورد، این سازمان میتواند در صورت صلاحدید اقدام به صدور این اختاریه ها نسبت به واحد آلوده کننده نماید و به آن دستور دهد که نسبت به انجام اقدامات در راستای حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن اهتمام ورزد و در صورتی که این کار را انجام ندهد توسط سازمان از ادامه کار منع خواهد شد.^۲

۴. متوقف کردن دسترسی به آب و معلق ساختن پروانه

این موضوع در ماده ۳ آیین نامه اجرایی بند (ج) ماده ۱۲۲ قانون برنامه سوم آمده و در آن عنوان شده

ماده ۷ آیین نامه اجرایی بند «ج» ماده ۱۲۲ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۵ راه حلی جهت جلوگیری از استمرار در عدم پرداخت جریمه و وا داشتن واحدهای آلاینده به رفع آلودگی در مورد واحدهایی که نسبت به رفع آلودگی اقدام ننموده اند (که در اکثریت قریب به اتفاق موارد این گونه است) در نظر گرفته است؛ به این شیوه که پس از پایان مهلت، جریمه با ضریب دو محاسبه می شود و این ضریب پس از گذشت هر سال دو برابر سال قبل خواهد شد؛ به نحوی که ضریب در مدت یک سال پس از پایان مهلت دو برابر، سال دوم چهار برابر، سال سوم هشت برابر و خواهد بود. البته مطابق تبصره این ماده سازمان به واحدهایی که اقدامات مطلوبی را برای رفع آلودگی انجام داده اند تا ۹۰ درصد تخفیف از جریمه متعلقه ارائه می دهد.

میزان جریمه آلودگی آب اعمال شده، برای صنایع آلاینده محیط زیست با توجه به نرخ تصاعدی آن در صورت عدم پرداخت (که عموماً اتفاق می افتد) رقم قابل توجهی را به خود اختصاص می دهد. این جریمه در سال اول چندان زیاد نیست اما چون پرداخت نمی شود؛ میزانش آن چنان می شود که پرداخت آن عملاً برای برخی از صنایع غیرممکن و برای واحدهای صنعتی بزرگ به علت عدم اعمال فشار لازم برای اخذ آن و تحت مضمیقه قرار دادن آن ها از نظر تأمین آب، غیر ضروری می گردد.

^۱ - یک حکم عام را در مورد واحدهای صنعتی مرتکب تمامی اشکال آلودگی محیط زیست برقرار می سازد. به موجب این ماده صاحبان تمامی صناعی که مطابق اختاریه های زیست محیطی صادر شده اقدام به توقف آلودگی ننموده اند به حبس از شصت و یک روز تا یک سال و یا پرداخت جزای نقدی از پنج هزار ریال تا پنجاه هزار ریال یا به هر دو مجازات محکوم می نماید.

^۲ - توضیحات کامل اختاریه های زیست محیطی در خصوص آلودگی منابع آب و مندرجات درون این اختاریه ها در ماده ۷ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب آمده است و آلوده سازی آن ها به علت عدم وجود سیستم تصفیه پساب انسانی یا صنعتی و یا هر دو، واحد آلوده کننده را مجبور به ساخت سیستم تصفیه کارآمد می سازد. البته لازم به یادآوری است که سازمان برای دادن طرح و برنامه ریزی تأسیس این سیستم به واحد مربوطه زمان مکفی اعطاء می کند و این روند طولانی دادن مهلت طی اختاریه های متعدد زیست محیطی باعث تداوم روند آلودگی و تشدید اثرات مخرب زیست محیطی می شود.

ماده ۳ آیین نامه اجرایی بند (ج) ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز صدور این قبیل اختاریه ها برای واحدهایی که خروجی آن ها آلودگی بیش از حد ضوابط و استانداردهای زیست محیطی دارند بر دادن مهلت برای کاهش یا دفع آلودگی تأکید می نماید.

اگر یک واحد صنعتی اقدام به آلوده کردن محیط زیست کند و بر این امر اصرار ورزد، و جریمه نقدی را نیز نپردازد، سازمان محیط زیست می‌تواند از وزارت خانه مربوطه تقاضای متوقف کردن دسترسی به آب و معلق ساختن پروانه کند.

از همین رو می‌توان نتیجه گرفت که در صورت عدم پرداخت جریمه توسط واحد متخلف، یک ضمانت اجرا برای آن در نظر گرفته شده که آن هم متوقف کردن دسترسی به آب و معلق ساختن پروانه می‌باشد.

۵. جلوگیری از فعالیت و پلمپ کردن صنایع آلوده کننده محیط زیست

این مجازات در ماده ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست آمده است. البته باید عنوان کرد که عموماً این مجازات بعد از این مورد استفاده قرار می‌گیرد که واحد آلاینده، نسبت به اختاریه‌ها بی‌توجهی کرده و به اقدامات خود ادامه دهد. هر چند که همیشه این نوع مجازات بدنبال عدم توجه به اختاریه نیست و گاهی راساً مورد استفاده توسط رییس سازمان قرار می‌گردد. این مجازات از جمله مجازات‌هایی است که مخاطب اصلی آن همان واحد آلاینده (شخص حقوقی) است، هر چند که ممکن است اثر سوء آن نسبت به کارمندان آن واحد نیز سرایت و از این جهت خلاف اصل شخصی بودن باشد اما باز هم نمی‌توان از کارکرد مثبت آن غافل شد زیرا مالکین آن واحد برای رفع تعطیلی، سعی می‌کنند هر چه سریع‌تر نظر سازمان محیط زیست را جلب کنند.

۶. انتقال کارخانه

دیگر ضمانت اجرایی که نسبت به واحدهای آلاینده بکار گرفته می‌شود جابه‌جایی مکان آن واحد است که می‌تواند در کاهش آسیب به محیط زیست در آن منطقه بسیار موثر باشد. این مورد ماده ۱۵ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب آورده شده و عنوان شده که نهادهایی همچون وزارت کشاورزی جهادسازندگی و غیره باید در این مورد به سازمان کمک کنند.

جرم انگاری و حمایت از هوای پاک

در زمینه جرم انگاری جرایم مربوط به آلودگی هوا باید به ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست اشاره کرد. در این ماده آمده که: « مفهوم آلوده کردن محیط زیست همان مخلوط یا وارد کردن چیز خارجی به آب یا هوا است...»، همچنین در صدر عنوان شده هر عملی که باعث آلودگی محیط زیست شود قدغن است. لذا می‌توان گفت این قانون اولین واکنش مقتن نسبت به جرم انگاری آلوده کردن هواست.

همچنین در ماه ۶۸۸ قانون مجازات نیز در این مورد بحث کرده است. اما نکته در اینجا است که در قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا، در رابطه با تعریف آن به صورت مستقل اقدام شده و کارهایی که باعث این امر شوند جرم انگاری شده‌اند^۱. هر چند که در این ماده آلوده ساختن هوا ممنوع شده اما متأسفانه نسبت به وصف مجرمانه آن اشاره‌ای نشده است، لذا بنظر می‌رسد علیرغم این موضوع نمی‌توان گفت که این عمل جرم نیست چرا که از دید قانون مجازات هر رفتاری که در این قانون آمده جرم است. همچون که در قسمت تعزیرات قانون مجازات نیز فقط به ممنوعیت فعالیت‌های آلوده کننده هوا اشاره شده و سخنی از مجرمانه بودن آن به میان نیامده است^۲.

^۱ - در ابتدای ماده ۲ این قانون آمده است: «اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی هوا را فراهم نماید ممنوع است.»

^۲ - در توضیح بیشتر باید عنوان کرد که در زمینه صدور اختاریه‌های زیست‌محیطی از سوی سازمان حفاظت محیط‌زیست ماده ۱۵ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا (مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ و اصلاحی ۱۳۸۳) به ذکر دقیق محتویات این نوع اختاریه‌ها پرداخته است. پاسخ بعدی پس از صدور اختاریه زمانی است که واحد آلاینده صنعتی در مهلت مقرر خواهسته‌ی سازمان را اجابت ننموده باشد در این صورت مطابق ماده ۱۶ از کار و فعالیت واحد آلوده کننده جلوگیری به عمل خواهد آمد. (پلمپ و تعطیلی موقت واحد آلوده کننده) نکته‌ای که در خصوص ماده ۱۶

لذا می توان نتیجه گرفت که بلاشک اعمالی که سبب آلودگی هوا می شود جرم است^۱. با این تفاسیر بهتر است که مقنن به اصلاح قوانین مرتبط اقدام کرده و تمامی اقدامات الوده کننده را جرم انگاری کند.

بکارگیری سیاست جنایی مشارکتی زیست محیطی در نظام حقوقی ایران و اسناد بین الملل

از ویژگی های اقدامات پیشگیرانه که توجه به سطوح مختلف و تحلیل سیستم های مختلف است، می تواند جمعیت محور، گروه محور و فرد محور باشد (سروستانی، ۱۳۸۸: ۹۲). اصل پیشگیری حکم می کند تا اشخاص اقدامات و تدابیر پیشگیرانه های جهت پرهیز و کاهش خسارات وارد به محیط زیست را اتخاذ کنند. به طور کلی در اصل پیشگیری، یقین و قطعیت علمی وجود دارد در حالی که برعکس در اصل احتیاط زیست محیطی چنین یقینی وجود ندارد، اتخاذ تدابیر لازم جهت جلوگیری و پیشگیری از حوادث قابل پیش بینی به واسطه یقین و قطعیت علمی توسعه فراوانی یافته است. پیشگیری براساس منافع عمومی توجیه و توسط مقام تصمیم گیر به مرحله اجرا گذاشته می شود. پس اتخاذ تدابیر الزم و ضروری جهت جلوگیری از حوادث قابل پیش بینی می باشد، در حالی که در احتیاط عدم یقین و قطعیت علمی وجود دارد و لذا قدر متیقن این است که اصل پیشگیری خطرات بالفعل را لحاظ می کند (رضانی، ۱۳۹۱: ۲۳۴-۲۳۶).

باتوجه به این مطالب در اغلب کشورهای جهان قوانین خاصی را در مورد پیشگیری، مبارزه و حفاظت از منابع طبیعی در برابر اقدامات تخریبی محیط زیست به اجرا می گذارند، بدین جهت این مهم به عنوان موضوعی ویژه و خاص و در

حائز اهمیت است موظف نمودن سازمان به همکاری با مراجع قضایی ذیربط و اخذ دستور پلمپ از آن ها و سپس اجرای آن با همکاری مأمورین انتظامی است. چنانچه واحد آلاینده صنعتی کارخانه های بزرگ با تعداد زیادی کارگر باشد سازمان در انجام وظیفه و اختیار قانونیش (که در ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست آمده است و به سازمان اختیار داده است که رأساً نسبت به پلمپ واحد آلاینده اقدام نماید) از دادسرای عمومی و انقلاب و کلانتری محل باری می جوید. به این ترتیب که سازمان به دادرسی ویژه جرائم محیط زیست اعلام جرم می نماید و بازپرس دادسرا در صورتی که ارتکاب جرم آلودگی محیط زیست برایش محرز شد حکم جلب صادر می کند و به سازمان اختیار می دهد که با همکاری کلانتری محل نسبت به اجرای آن اقدام نماید.

این تمهیدات به دو دلیل است: اول این که، در صورتی که سازمان حکم پلمپ از مراجع قضایی به همراه داشته باشد و خود رأساً آن را صادر ننموده باشد حکایت از قطعیت و عزم راسخ دو نهاد بسیار مرتبط با مسائل محیط زیستی، یکی از قوه مجریه سازمان حفاظت محیط زیست) و یکی از قوه قضاییه (دادسرای عمومی و انقلاب به پلمپ و تعطیلی موقت واحد آلاینده به علت عدم توجه به اولین پاسخ جزایی (اخطاریه) و رفع آلودگی زیست محیطیش، دارد.

در مرتبه دوم، همکاری مأمورین سازمان و مأمورین کلانتری در مرحله اجرای حکم در خصوص واحدهای بزرگ آلوده کننده صنعتی مانع از بروز تشنه ها و اغتشاشات منفی و کارگری و حفظ امنیت حین اجرای حکم می گردد. اما، چنانچه واحد صنعتی آلوده کننده هوا واحدی کوچک مانند ریخته گری باشد؛ (کارگاه ریخته گری که مطابق ماده ۳ همین قانون جزء منابع آلوده کننده هوا شناخته می شود) در عوض سازمان نسبت به پلمپ آن اقدام می نماید و به علت اختیار اولیه و تامی که در ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست برایش در نظر گرفته شده است خود را ملزم به اخذ دستور از مراجع قضایی و استمداد از مأمورین انتظامی طبق ترتیب مقرر در ماده ۱۶ نمی داند. به این علت حکم ماده ۱۶ تنها در خصوص کارخانجات، کارگاهها و نیروگاههای بزرگ اعمال می شود.

سومین پاسخ جزایی، در صورت کارساز نبودن پلمپ و تعطیلی موقت واحد صنعتی و تداوم روند آلودگی و واقع بودن واحد در محدوده مصوب شهری، انتقال آن است که در ماده ۱۸ این قانون به صورت عام و در مورد تمامی اشکال آلودگی ناشی از فعالیت واحدهای صنعتی از آن یاد شده است.

^۱ - چند نمونه از رفتارهای مجرمانه در این زمینه که در قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا ذکر شده است؛ عبارتند از: استفاده از وسایل نقلیه دودزا که بیش از حد مجاز مقرر دود و آلوده کننده های دیگر را وارد هوا می کنند (ماده ۴)، تردد وسیله نقلیه فاقد گواهینامه مربوط به رعایت حد مجاز خروجی آلوده کننده های هوا (ماده ۵)، بهره برداری از کارگاهها و ... که بیش از حد مجاز موجبات آلودگی هوا را فراهم می آورند. (ماده ۱۴) و ... قبل از جرم دانستن هر اقدامی آلوده کننده هوا در ماده ۲، ماده ۳ این قانون کارخانجات، کارگاهها و نیروگاهها (واحدهای صنعتی) را جزء منابع آلوده کننده هوا معرفی می نماید که محور اصلی این پایان نامه نیز می باشند. در ماده ۱۴ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مقنن آلودگی هوای ارتکابی توسط واحدهای صنعتی که ضوابط و معیارهای سازمان مذکور در ماده ۱۲ همین قانون را رعایت نکنند و هم چنین فعالیت آن ها موجب آلودگی هوا بیش از حد مجاز شود ممنوع دانسته و جرم انگاری نموده است. آنچه که از مفهوم مخالف این ماده استنباط می شود آن است که اگر استفاده از وسیله نقلیه یا بهره برداری از کارگاه و در حد مجاز و مقرر که بر اساس این قانون توسط مراجع ذی صلاح مانند سازمان حفاظت محیط زیست تعیین می شود؛ موجب آلودگی هوا شود ممنوع نیست و جرم تلقی نمی شود و حال آن که اصولاً بایستی هر گونه عملی که موجب آلودگی هوا شود؛ ممنوع گردد. زیرا اگر فرا رفتن از میزان استاندارد و حد مجاز را ملاک قرار دهیم آنگاه ممکن است ضمن بروز آلودگی شدید هوا، هیچ کس را نیز بر اساس این مقررات نتوان مجازات کرد. به عبارت دیگر، ممکن است که حد مجاز به تنهایی از سوی یکایک اشخاص رعایت شده باشد اما فعالیت آن ها در کنار هم و در مجموع، آلودگی هوا را حتی در میزان چشم گیری به همراه آورد.

گونه‌های مختلف آن به ویژه در شکل دهی گفتمان، قانونگذاری چه در اسناد بین‌المللی و چه در قانون ایران در مورد حفاظت از محیط زیست و تحولات اجتماعی و نهادهای مجری مجازات و سایر موارد قابل مطالعه و بررسی است. در پرتو آگاهی‌های زیست محیطی می‌توان امیدوار بود که اصل پیشگیری زیست محیطی بهتر بتواند به اجرا درآید. اصل مزبور در حقوق بین‌الملل محیط زیست از مقام و منزلت والایی برخوردار است و به همین جهت نیز در اسناد گوناگون بین‌المللی در حوزه محیط زیست بدان اشاره می‌شود. اصل پیشگیری در واقع در اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم تدوین یافته و در ماده ۲ اعلامیه ریو اصلاح شده است. ماده ۲۱ اعلامیه استکهلم از دو بخش تشکیل شده است بخش اول حاکمیت دولت را مورد تاکید مجدد قرار می‌دهد دولت‌ها کنترل حاکمیتی بر منابع طبیعی خود دارند و بخش دوم با ایجاد تعهد در نظر گرفتن محیط زیست سایر دولتها و مناطق ورای صالحیت دولت و عدم ایجاد خسارت با فعالیت‌های انجام شده تحت کنترل و نظارت خود محدودیتی بر حاکمیت دولت وارد می‌کند.

اصل پیشگیری دو مرحله دارد، یکی قبل از حادثه به منظور پیشگیری از وقوع حادثه و دیگری پس از حادثه، در عمل پیرامون پیشگیری قبل از حادثه هیچ ماده‌ای در کنوانسیون‌های مسئولیت مدنی نیامده است. اقدامات پیشگیرانه قبل از حادثه می‌بایست توسط عامل صورت پذیرد و دولت نمی‌تواند جایگزین عامل گردد. زیرا این دولت نیست که در عمل با مواد خطرناک سروکار دارد و تکنولوژی چنین فعالیت‌های خطرناکی را بکار می‌برد، اما بدون در نظر گرفتن اینکه آیا عامل از بیم لزوم جبران خسارت در صورت عدم اعمال استانداردهای لازم در فعالیت خود، اقدامات لازم را برای پیشگیری انجام می‌دهد یا نه، دولت می‌بایست از اینکه عامل اقدامات پیشگیرانه مقتضی را انجام می‌دهد یا نه اطمینان حاصل نماید. همچنین پیشگیری شرط اساسی فعالیت‌های خطرناک است و شرط قانونی بودن آنها محسوب می‌شود. انجام یک فعالیت بدون در نظر گرفتن اقدامات احتیاطی جهت جلوگیری، کاهش یا کنترل خسارت احتمالی به صرف جبران خسارت، مجاز نیست.

اصل دیگری که می‌تواند مفهوم پیشگیری را در حقوق بین‌الملل مورد تایید قرار دهد، اصل حسن همجواری است. این اصل در ماده ۷۴ منشور ملل متحد نیز مورد تاکید قرار گرفت است "اعضای سازمان ملل متحد همچنین موافقت می‌کنند که خط مشی آنها چه در سرزمین‌های مشمول مقررات این فصل و چه در خاک اصلی خود آنها در امور اجتماعی، اقتصادی و تجارتي با رعایت ملاحظات لازم از حیث منافع و رفاه سایر نقاط جهان، براساس اصل کلی حسن همجواری استوار باشد

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از جرایم زیست محیطی

سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی از مراکزی هستند که می‌توانند مشارکت‌های مردمی را در حفاظت از محیط زیست جهت دهی و هدایت کرده، با متمرکز نمودن تالش‌های فردی و جمعی، بازدهی‌ها را افزایش دهند. سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی در دهه اخیر رشد کمی چشمگیر داشته‌اند، اما رشد کیفی این سازمان‌ها نتوانسته است چون رشد کمی آن‌ها منحنی رو به بالایی داشته باشد که علل این امر باید مورد بررسی قرار گیرد.

اولین سازمان غیردولتی زیست محیطی در ایران گروه روستاییان اشکذر یزد بود که در سال ۱۳۴۹ با هدف تثبیت شن‌های روان و بیابان‌زدایی فعالیت خود را آغاز نمود. بعد از اجلاس ریو و به تبعیت از جنبش جهانی محیط زیست، سایر سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی در ایران از اوایل دهه ۷۰ شکل گرفته و به تدریج تاکنون در حال رشد و گسترش هستند. این سازمان‌ها نقش مؤثری در تسریع به اهداف حفاظت از محیط زیست، کاهش آلودگی و ترمیم

خسارات زیست محیطی دارند. سازمان های غیردولتی زیست محیطی از یک طرف به علت ضرورت جامعه مدنی به وجود آمده اند و نقش آن ها دربدو امر، آگاه سازی عمومی از مسایل زیست محیطی است وازسوی دیگر نیز به نوعی ناظر بر عملکرد دولت و حکومت در کارهای زیست محیطی محسوب میشوند. در نظام حکومتی جامعه از دو دیدگاه این موضوع قابل بحث است: نخست این که سازمان های غیردولتی، نقش آگاه سازی عمومی را به درستی انجام داده و اطلاعات نادرست در اختیار مردم قرار ندهند و سبب تشویش افکار عمومی نگردند. از طرف دیگر مشارکت مردمی برای حفاظت محیط زیست بیش از پیش تقویت شود که این کار یکی از نیازهای مدیران خردمندانه محیط زیست در کشور محسوب می گردد (لاهیجانیان، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

به طور کلی می توان گفت که سازمان های غیردولتی، سازمان های خصوصی، غیرانتفاعی و خودگردان هستند که برای تأمین هدف های گسترده ای در زمینه توسعه پایدار، محیط زیست، کاهش فقر، گسترش برابری و عدالت و دفاع از حقوق بشر فعالیت می کنند. این سازمان ها اغلب در ارتباط نزدیک با اجتماعات محلی و گروه های آسیب دیده فعالیت می کنند و خدماتی کارآمدتر و ارزان تر از خدمات دولتی ارائه می کنند. در واقع، سازمان های غیردولتی با فعالیت های داوطلبانه غیرانتفاعی و ارائه خدمات عمومی و حمایت گری، در جهت توسعه و تأمین رفاه همگانی فعالیت می کنند. در هر حال، کارکرد اصلی NGO ها بر اساس تحلیل ماهیتی فعالیت های آن کارکرد «مشارکتی و حمایتی» است و طبیعتاً این کارکرد از طریق گسترش ارتباطات NGO ها با حکومت ها و دستگاه های دیوانسالاری به منظور تبادل عقاید برای بهبود بخشیدن به اجرای طرح های توسعه ای قابل تحقق است.

اسناد بین المللی در راستای حمایت از محیط زیست

در برخی از اسناد بین المللی نیز بر لزوم حمایت از طبیعت و محیط زیست بر لزوم اتخاذ تدابیر کیفی تأکید شده است. به طور مثال در کنفرانس سازمان ملل متحد (پیشگیری از جرم و چگونگی مواجهه با خلافکاران)، در خصوص نقش حقوق جزا در حمایت از محیط زیست و طبیعت بر لزوم اتخاذ تدابیر کیفی تأکید نموده است و در ابتدای این سند به اهمیت محیط زیست اشاره نموده و آورده است: با اعتقاد عمیق به اینکه علاوه بر تدابیر پیش بینی شده توسط حقوق اداری و مسئولیتهای مبتنی بر حقوق مدنی در موارد مقتضی باید تدابیری در زمینه حقوق جزا اتخاذ گردد (امیرارجمند، ۱۳۷۴: ۴۳۰-۴۳۱).

چنین توجه ویژه ای که بوسیله اعضای جامعه جهانی نسبت به معضلات زیست محیطی وجود دارد، نشان دهنده عزم جدی آن ها در مقابله با مخاطرات زیست محیطی اعم از آلودگی هوا، آب و غیره دارد. به این ترتیب ملاحظه می شود که مقررات (اعم از قراردادی و عرف) بین المللی مربوط به محیط زیست (در معنای عام و یا خاص) و حمایت کیفی از آن، شکل گرفته و تدوین شده است (تقی زاده، ۱۳۸۷: ۱۸).

اسناد عام

این اسناد تنوع زیادی دارند و شمار آن ها به بیش از ۷ عدد می رسد که فهرست آنها مورد اشاره قرار گرفته است آنچه در این اسناد قابل توجه است این است که اصولاً در سایه حقوق بشر تنظیم شده اند و برای حقوق محیط

زیست، ماهیتی مستقل از حقوق بشر وجودی قائل نیستند. این رویکرد منجر به عدم موفقیت این اسناد گردیده است.^۱

اسناد خاص

اسناد خاص در حوزه حقوق محیط زیست به محورهای زیر اختصاص دارند:

الف - مشخص کردن اثرات زیست محیطی^۲ ب- محافظت از دریاها و محیط زیست آبی^۳ ج- آلودگی ناشی از صوت^۴ د- آلودگی مواد شیمیایی^۵ ه آلودگی نفتی^۶ و- آلودگی هسته‌ای^۷ ز- انرژی^۸ ح- حمایت و محافظت از جانداران^۹ ط - حمایت و حفاظت از محیط زیست بی جان^{۱۰} ی - حفاظت از میراث‌های جامعه جهانی ک-حفاظت از هوای پاک در مقابل آلاینده‌ها^{۱۱} ل - همکاری محیط‌زیستی^{۱۲}.

اسناد الحاقی توسط جمهوری اسلامی ایران

این اسناد ۱۲ گانه تنوع زیادی دارند که هر کدام مواردی خاص را در برمی گیرند.^{۱۳} البته اجرای این اسناد در حوزه داخلی همواره در سایه قوانین یا میسر نشده است یا بسیار کم‌رنگ بوده که این موضوع خود از علل افزایش روز

^۱ - این اسناد شامل:

الف- بیانیه اصول در خصوص جنگلها، ۱۹۹۲. ب. کنوانسیون مربوط به دسترسی به اطلاعات، مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری و دسترسی به عدالت در موضوعات زیست‌محیطی، آرهوس، دانمارک، ۲۵ ژوئیه ج. کنوانسیون حمایت از محیط‌زیست بین دانمارک، فنلاند، نروژ و سوئد، استکهلم، ۱۹۷۴. د. بیانیه ریو راجع به محیط‌زیست و توسعه، ۱۹۹۲. ه. اعلامیه جهانی حقوق بشر، ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸. و. ۱۹۹۸. اعلامیه استکهلم در مورد کنفرانس محیط‌زیست بشر، ۱۶ ژوئیه ۱۹۷۲.

^۲ - کنوانسیون مربوط به ارزیابی آثار (پیامدهای مرز گذر زیست‌محیطی، اسلو، فنلاند، ۲۵ فوریه ۱۹۹۱.

^۳ - الف. کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی دریا توسط نفت، لندن، ۱۲ مه ۱۹۵۴، (با اصلاحات ۱۹۶۲ و ۱۹۶۹). ب. کنوانسیون فلات قاره، ژنو، ۱۹۵۸.

ج. کنوانسیون آبهای آزاد، ژنو، ۱۹۵۸.

^۴ - کنوانسیون مربوط به حمایت از کارگران در برابر خطرات شغلی در محیط کار ناشی از هوای آلوده، سروصدا و ارتعاشات، ژنو، ۱۹۹۷.

^۵ - الف. کنوانسیون مربوط به استفاده از سفید آب سرب در نقاشی، ژنو، ۱۹۲۱. ب. پروتکل راجع به منع استعمال گازهای خفه‌کننده و سایر گازها و کلیه مایعات، مواد یا ابزار شبیه به آن در جنگ، ژنو، ۱۹۲۵. ج. موافقت‌نامه اروپایی محدودیت استفاده از برخی پاک‌کننده‌ها در شست و شو و تمیز کردن محصولات، استراسبورگ، ۱۹۶۸.

^۶ - الف. کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی دریا توسط نفت (لندن، ۱۲ مه ۱۹۵۴)، (با اصلاحات ۱۹۶۲ و ۱۹۶۹). ب. کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت مدنی خسارات ناشی از آلودگی نفتی، ۱۹۶۹. ج. موافقت‌نامه داوطلبانه صاحبان تانکرها برای مسئولیت خسارات نفتی (تاوالوپ)، ۱۹۶۹.

^۷ - الف. کنوانسیون پاریس برای مسئولیت اشخاص ثالث در زمینه انرژی هسته‌ای (با اصلاحات)، ۲۹ ژوئیه ۱۹۶۰. ب. کنوانسیون متمم کنوانسیون پاریس در مورد مسئولیت طرف ثالث در

زمینه انرژی اتمی (با اصلاحات)، بروکسل، ۱۹۶۳. ج. کنوانسیون وین ناظر بر مسئولیت مدنی برای خسارات هسته‌ای، وین، ۲ مه ۱۹۶۳.

^۸ - الف. کنوانسیون پاریس برای مسئولیت اشخاص ثالث در زمینه انرژی هسته‌ای (با اصلاحات)، ۲۹ ژوئیه ۱۹۶۰. ب. کنوانسیون متمم کنوانسیون پاریس در مورد مسئولیت طرف ثالث در

زمینه انرژی اتمی (با اصلاحات)، بروکسل، ۱۹۶۳.

^۹ - الف. کنوانسیون مربوط به حفاظت از جانوران و گیاهان در وضعیت طبیعی آن‌ها، لندن، ۱۹۳۳. ب. کنوانسیون حمایت از طبیعت و حفاظت از حیات وحش در نیمکره غربی، واشنگتن،

۱۹۴۹.

^{۱۰} - الف. بیانیه در خصوص حفاظت جنگل‌ها، ۱۹۹۲. ب. کنوانسیون منطقه‌ای برای مدیریت و حفاظت از اکوسیستم جنگل‌های طبیعی و توسعه جنگل کاری، گواتمالا سیتی، ۱۹۹۳.

^{۱۱} - الف. پیمان منع آزمایش‌های سلاح‌های هسته‌ای در جو، ماوراء جو و زیر آب، مسکو ۱۹۶۳. ب. پیمان اصول حاکم بر فعالیت‌های کشورها در اکتشاف و استفاده از ماورای جو از جمله

ماه و سایر اجرام آسمانی، لندن، مسکو، واشنگتن، ۱۹۶۷. ج. کنوانسیون راجع به آلودگی هوایی دوربرد فرامرزی، ژنو، ۱۳ نوامبر ۱۹۷۹. د. پیمان کیوتو راجع به کاهش دور گازهای

گلیخانه‌ای، کیوتو، ژاپن، ۱۱ دسامبر ۱۹۹۷.

^{۱۲} - الف. موافقتنامه مربوط به همکاری برای قرنطینه گیاهان و حمایت از آن‌ها در مقابل حشرات و آفات، صوفیه، ۱۹۵۹.

ب. موافقتنامه مربوط به همکاری در خصوص ماهیگیری در دریا، ورشو، ۱۹۶۲.

ج. پروتکل اختیاری مربوط به حل و فصل اجباری اختلافات، وین، ۱۹۶۳

^{۱۳} - شامل:

۱. پروتکل ژنو درباره منع استعمال گازهای خفه‌کننده و سمی و شبیه آن و همچنین مواد میکروبی در جنگ، ۱۹۲۵، تصویب ایران در تاریخ ۳۰/۸/۴۹.

۲. معاهده مربوط به منع آزمایش‌های هسته‌ای در جو و فضای ماوراء جو و زیر آب، ۱۹۶۳.

۳. معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، ۱۹۶۸، تصویب ایران در تاریخ ۳۴/۸/۲۲.

۴. کنوانسیون منع تکمیل، توسعه، تولید و ذخیره‌ی سلاح‌های باکتریولوژیک (بیولوژیک) و سمی و انهدام سلاح‌های مذکور، ۱۹۷۲، تصویب ایران در تاریخ ۳۳/۳/۳۳.

۵. عضویت در اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (اتحادیه جهانی حفاظت). تصویب ایران، پیش از انقلاب اسلامی در تاریخ ۱۳۵۲/۱۲/۴ و پس از انقلاب در تاریخ

۱۳۷۰/۹/۳.

۶. کنوانسیون مربوط به تالاب‌های مهم بین‌المللی به‌ویژه به‌عنوان زیستگاه پرندگان آبرزی (کنوانسیون رامسر)، ۱۹۷۲، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۲/۱۲/۲۸.

افزون جرایم زیست محیطی است زیرا این اسناد بین المللی در زمینه هایی که از نظر قانونگذار پنهان مانده است دارای احکامی هستند که در بسیاری از موارد به تکمیل اثر قوانین داخلی کمک خواهد کرد.

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهشی

از سوی دیگر با توجه به گستردگی محیط زیست و مصادیق آن و همچنین اهمیت فراوان آن برای توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور حفاظت از محیط زیست در قوانین مادر نظیر قانون اساسی و سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی مورد تاکید قرار گرفته است. البته در مورد اصل ۵۰ قانون اساسی باید گفت هرچند این اصل در فصل امور اقتصادی آمده، ولی نه متن این اصل و نه هدف آن، هیچیک منحصر به امور اقتصادی نیست. در متن اصل مذکور تاکید شده که فعالیتهای اقتصادی و غیر آن نباید آلوده کننده یا مخرب محیط زیست باشد. هدف اصل نیز که در صدر اصل آمده، امور اقتصادی نیست. لذا باتوجه به ماهیت آن، بهتر بود که این اصل در فصل کلیات و فصل حقوق ملت جای می گرفت زیرا این اصل علاوه بر بیان تکلیف حفظ محیط زیست حق بر محیط زیست سالم را هم تضمین نموده است و لذا از این حیث شایسته بود که قید اقتصادی از صدر آن حذف می گردید. علاوه بر این این اصل بیانگر یک تکلیف عمومی و آینده نگرانه است که از نحوه نگارش اصل نیز مشخص است برای قانونگذار حائز اهمیت بوده است.

آنچه مسلم به نظر می رسد آن است که کشور ما نیاز مند یک سیاست جنایی هدفمند و افتراقی در برخورد با جرایم زیست محیطی است که در حال حاضر فاقد چنین سیاست جنایی می باشیم. قوانین موجود نامتنجاس بوده و دچار تشتت می باشد همچنین مجازاتهای ناکارآمد و عدم وجود تنوع در این مجازاتها از نقاط ضعف قوانین کیفری در حوزه محیط زیست است. مساله ای که در این تحلیل حائز اهمیت به نظر می رسد نگاه کلی قانون گذار به مساله محیط زیست است؛ اعتباری که قانونگذار به محیط زیست داده است و علت حمایت از آن تماما زیر سایه منافع جامعه است و اصالتی خارج از اجتماع و منافع اجتماعی برای محیط زیست، بماهو محیط زیست قائل نیست. نمونه بارز و مصداق اتم این موضوع در قانون مجازات اسلامی به عنوان مهم ترین قانون جزایی کشور قابل مشاهده است. هدف کلی و اصلی در مواد مربوط به حوزه محیط زیست در این قانون حمایت از مالکیت بوده است و در قسمت هایی که از شکار و کشتن گونه های ممنوع سخن به میان آمده به عنوان موضوع فرعی مطرح شده است. همچنین در تدوین مواد مربوط به آلوده کردن آب و دفع فاضلاب و غیره مورد استفاده عمومی بودن ملاک قانونگذار بوده است که این رویکرد جای نقد دارد.

۷. موافقت نامه بین دولت شاهنشاهی ایران و آژانس بین المللی انرژی اتمی و پروتکل تعلیقی موافقت نامه سه جانبه بین دولت شاهنشاهی ایران و دولت ایالات متحده آمریکا و آژانس

بین المللی انرژی اتمی، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۲/۱۱/۲۴.

۸. به کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان، ۱۹۷۲، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۳/۱۰/۸.

۹. کنوانسیون تأسیس سازمان حفظ نباتات مدیترانه ای و اروپایی (اصلاح شده)، ۱۹۵۱ (اصلاح شده در ۱۹۵۵، ۱۹۶۲، ۱۹۶۸ و ۱۹۷۳)، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۴/۱۱/۱۴.

۱۰. کنوانسیون تجارت بین المللی گونه های گیاهان و جانوران وحشی در معرض انقراض، ۱۹۷۳، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۵/۴/۱۶ کنوانسیون تجارت بین المللی گونه های گیاهان و

جانوران وحشی در معرض انقراض، ۱۹۷۳، تصویب ایران در تاریخ ۱۳۵۵/۴/۱۶.

۱۱. کنوانسیون محیط زیست دریای خزر معروف به تهران در زمینه تخریب محیط زیست دریای خزر، تصویب ایران در ۱۳۸۲/۸/۱۳.

۱۲. کنوانسیون منطقه ای کویت در حمایت از محیط زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی، تصویب ایران در ۱۳۶۰/۲/۱۴.

هرچند انتقادات زیادی به رویکرد کلی حقوق بین الملل بر محیط زیست وارد است اما توجه بیشتر به اسناد بین المللی در حوزه محیط زیست نیز که عمدتاً بر واکنش های غیر کیفری تاکید می نمایند می تواند باعث تقویت و اثر بخشی رویکرد نظام کیفری داخلی در حمایت از محیط زیست گردد؛ چه این اسناد از تنوع زیادی برخوردار بوده و می توانند خلع های قانونی موجود را در این حوزه به خوبی پوشش دهند. از طرف دیگر به اعتقاد نگارندگان سیاست قضایی نیز در این حوزه باید قاطع و با تسامح صفر اجرا شود. اما رویکرد کیفری صرف بدون در نظر گرفتن اقدامات پیشگیرانه و واکنش های متناسب غیر کیفری که برخی از آنها از جمله آموزش همگانی در قانون شکار و صید بیان شده است به شکل کامل موفق و موثر نخواهد بود؛ لذا به نظر می رسد جرم انگاری افتراقی جرایم زیست محیطی با استفاده از مجازاتهای متناسب، همچنین تقویت گاردهای حفاظت از محیط زیست و استفاده از قضات دارای تخصص در حوزه محیط زیست و تشکیل دادگاه های تخصص در کنار آموزش و اقدامات پیشگیرانه هدفمند در رسیدن به اهداف قوانین زیست محیطی موثر باشد.

منابع

- امیرارجمند، اردشیر (۱۳۷۴)، حفاظت از محیط زیست و همبستگی بین المللی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۵
- انصاری، جلال، عطازاده، سعید (۱۳۹۸)، سیاست جنایی ایران و آمریکا در قبال جرائم کلاهبرداری و سرقت سایبری، پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، ش ۳
- بابایی، رامین (۱۳۹۴)، بررسی مبانی فقهی و حقوقی حق بر محیط زیست، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ارومیه، استادراهنما رضا نیکخواه
- تقی زاده، مصطفی (۱۳۸۷)، حقوق محیط زیست در ایران، سمت، تهران
- دلماش مارتی، می‌ری (۱۳۹۳)، نظام های بزرگ سیاست جنایی، مترجم علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، نشر میزان
- رمضانی قوام آبادی، محمد حسین (۱۳۹۱)، بررسی راهبردی آموزش حفاظت از محیط زیست در ایران: ضرورت‌ها و تنگناها، راهبرد، ش ۶۵
- رمضانی، میریاسین و علیزاده، اکبر (۱۳۹۲)، سیاست جنایی؛ ابزارها، مقامات و مراجع دخیل در سیاست جنایی قضایی، فصلنامه کارآگاه (۲۵) 7
- سروستانی، صدیق، فرجیها، محمد (۱۳۸۸)، پیشگیری از جرم با رویکرد جامعه شناختی، معاونت آموزش ناجا، تهران
- شیعه علی، علی؛ زارع، وحید و زارع، مجتبی (۱۳۹۴)، جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران. مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، ش ۲ (۴ و ۵)
- فهمی، عزیز الله (۱۳۸۷)، فلسفه حقوق محیط زیست و آثار آن، فصلنامه پژوهش های فلسفی - کلامی دانشگاه قم، ش ۳ (۳۵)
- قاسم زاده، سید روح الله (۱۳۸۶)، بررسی ابعاد حقوق محیط زیست با تاکید بر جنبه های پیشگیری از آلودگی محیط زیست، فصلنامه علامه، ش ۱۵

لاهیجانیان، اکرم الملوک، ارجمندی، رضا، محرم نژاد، ناصر، جمشیدی دلجو، مجتبی (۱۳۸۹)، بررسی ساختار و عملکرد سازمان های غیردولتی زیست محیطی و نقش آن ها در فرآیند توسعه شهری استان تهران. علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره دوازدهم، ش ۳

لعلی، عاطفه و معظمی، شهلا (۱۳۹۶)، سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال بزه‌دیدگی زنان. مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه ۳ (۱)

میرعظیم، قوام (۱۳۷۵)، حمایت کیفی از محیط زیست، تهران، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست
gurevitch, Jessica, the ecology of plants, published by sinauer, usa, 2002